

Лариса ДУДІКОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Вінницький національний медичний університет
імені М. І. Пирогова, м. Вінниця

**ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИКО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗАСАД
КОНЦЕПЦІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ
У ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

У статті представлено обґрунтування методико-технологічних засад концепції формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах. Цей концепт передбачає розроблення та експериментальну апробацію технології формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, що передбачає поетапне впровадження педагогічних умов, а також інноваційного змісту, форм і методів формування і діагностики досліджуваної властивості та моніторингу ефективності цього процесу на різних етапах його реалізації.

Урахування особливостей професійної підготовки студентів у медичних університетах, специфіки їх розвитку і становлення як майбутніх лікарів на різних курсах навчання, стадії послідовних змін у мисленні студентів у процесі навчання, а також концептуальних положень методологічного і теоретичного концептів провідної ідеї дослідження дозволяє запропонувати певну послідовність її реалізації у методико-технологічному плані, яку доцільно визначити як технологію формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів. Вона передбачає вплив на всі компоненти педагогічного процесу (цільовий, змістовий, діяльнісний, результативний та ресурсний) і реалізується у три етапи.

Ключові слова: професійно-етична компетентність, методико-технологічний концепт, технологія формування професійно-етичної компетентності, освітнє університетське середовище, медичні університети, майбутні лікарі.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Необхідність обґрунтування методико-технологічних засад концепції формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах обумовлено результатами аналізу науково-теоретичних основ цього процесу, а також результатами діагностики стану сформованості зазначеної компетентності [1; 2]. Встановлено, що у процесі підготовки

майбутніх лікарів до професійної діяльності є суттєві резерви і можливості для покращення ефективності формування професійно-етичної компетентності. Крім цього, узагальнення сучасних тенденцій підготовки до професійної діяльності лікарів у провідних країнах світу і в Україні у контексті формування професійно-етичної компетентності, ознайомлення з результатами наукових доробок учених і практичним досвідом підготовки студентів у медичних університетах дало змогу виявити низку суперечностей, які помітні в освітньому процесі вищих медичних навчальних закладів, зокрема:

між вимогами стандартів вищої освіти щодо рівня і змісту професійно-етичної компетентності випускників – майбутніх лікарів і їх реальною готовністю до медичної практики;

між потенціалом інноваційних освітніх технологій і консервативними підходами до організації та змісту підготовки майбутніх лікарів до професійної діяльності;

між зростаючими обсягами науково-педагогічної, медичної, соціальної, екологічної, інформації етико-деонтологічного спрямування та необхідністю її включення до змісту підготовки майбутніх лікарів;

між актуальними вимогами до якості педагогічної діяльності науково-педагогічних працівників і їх реальною професійно-педагогічною і методичною готовністю до формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів;

між дидактичними можливостями сучасних інформаційних засобів навчання та інноваційних технологій у сфері охорони здоров'я і реальним ступенем інтенсифікації освітнього процесу у вищих медичних навчальних закладах;

між мотивами вступу до медичних університетів і навчання студентів та станом задоволення їх професійних інтересів і професійної реалізації.

Зазначені суперечності підкреслюють актуальність необхідності удосконалення освітнього процесу у вищих медичних навчальних закладах та обґрунтування концепції формування професійно-етичної компетентності

майбутніх лікарів й розроблення технології її реалізації, а також актуалізують необхідність пошуку відповідей на низку проблемних питань. Йдеться про те, що потрібно з'ясувати, які принципи відбору змісту навчання потрібно враховувати на сучасному етапі реформування медичної галузі в Україні для підготовки майбутніх лікарів, здатних надавати кваліфіковану лікарську допомогу в умовах європейської та світової інтеграції; які компоненти освітнього процесу вищих медичних навчальних закладів потрібно модернізувати з метою результативного формування професійно-етичної компетентності у першу чергу і в якій послідовності, за яким алгоритмом; який зарубіжний досвід заслуговує на імплементацію в освітній процес медичних університетів; як забезпечити взаємну відповідальність суб'єктів освітнього процесу за кінцеві результати професійної підготовки майбутніх лікарів; як узгодити індивідуальну траєкторію розвитку особистості студентів з вимогами державних стандартів вищої освіти щодо змісту та рівня знань, умінь і навичок майбутніх лікарів; які засоби моніторингу потрібно застосовувати для з'ясування стану сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів; як і який досвід підготовки майбутніх лікарів у медичних університетах України доцільно імплементувати в систему освіти з урахуванням національного освітнього законодавства; які освітні, наукові, методичні та інформаційно-технологічні можливості мають медичні університети для цілеспрямованого та системного формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. Результати дослідження дозволяють зробити висновок про те, що проблема формування особистості лікаря, професійної культури, етичної поведінки, професійно-етичної компетентності неодноразово привертала увагу науковців. У ракурсі дослідження становлять інтерес праці з проблем виховання та формування духовних цінностей сучасної молоді у вищих навчальних закладах (І. Бех, К. Журба, А. Капська, Д. Пашенко, Н. Чернуха та ін.) та обґрунтування

сучасного етичного кодексу лікаря (С. Вековшиніна, В. Кулініченко, О. Насінник та ін.). Проблеми медичної освіти, формування особистості лікаря в площині деонтології, біоетики та медичної етики останнім часом були предметом досліджень зарубіжних (О. Грандо, В. Кордюм, Т. Мішаткіна, А. Моруа, В. Поттер та ін.), так і українських дослідників (В. Демченко, В. Запорожан, Ю. Кундієв, В. Чешко та ін.). Особливості формування професійної культури митників були предметом уваги О. Корольова, Н. Тимченко, молодших спеціалістів сфери побутового обслуговування – Л. Гасюк, а професійної етики учителів – Л. Хоружої та Л. Шарової. Педагогічні умови забезпечення ефективності процесу формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах було предметом дослідження А. Агаркової [3].

Разом з тим комплексного дослідження формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах на сьогодні немає: не обґрунтовано концепцію та педагогічні умови формування цієї значущої для професійної діяльності компетентності під час навчання у ВНЗ, не розроблено модель і технологію її формування, не визначено об'єктивно вимірюваних критеріїв та показників сформованості, немає науково-методичного забезпечення реалізації технології формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах в умовах глобалізації європейського та світового освітнього простору, реформування медичної галузі в Україні.

Метою статті є обґрунтування методико-технологічних засад концепції формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методико-технологічний концепт провідної ідеї дослідження передбачає розроблення та експериментальну апробацію технології формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, що передбачає поетапне впровадження педагогічних умов, а також інноваційного змісту, форм і методів формування і

діагностики досліджуваної властивості та моніторингу ефективності цього процесу на різних етапах його реалізації.

У дослідженні ми виходимо з того, що *розвиток студентів і формування їх як майбутніх фахівців на різних курсах має деякі свої особливості* [4]. Дослідники Л. Подоляк і В. Юрченко наводять характеристику особливостей навчання та адаптації студентів у ВНЗ з терміном навчання 5 років, що охоплює бакалавріат і магістратуру. Оскільки навчання у VMHЗ триває, як правило 6 років, нами запропонована характеристика особливостей навчання майбутніх лікарів з урахуванням специфіки навчання в медичних університетах, змісту навчальних планів та етапів набуття знань, умінь і навичок професійно-етичного характеру. Врахування цієї характеристики дозволить визначити послідовність реалізації педагогічних умов, змісту форм і методів формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів.

Отже, на 1-му курсі відбувається їх залучення до студентських форм життя, адаптація його до умов навчання у VMHЗ. При цьому, за даними наукових досліджень [4], поведінка більшості студентів характеризується високим ступенем конформізму та відсутністю диференційованого підходу до своїх нових соціальних ролей – студента, майбутнього лікаря.

Навчання майбутніх лікарів на 2-му курсі характеризується найбільш напруженою навчальною діяльністю і пов'язане з інтенсивним включенням студентів до всіх форм організації навчання, практики і виховання. Студенти отримують загальноосвітню та загально медичну підготовку. Це впливає на розвиток їх культурних і професійних запитів та інтересів. Процес адаптації до умов навчання у вищій школі загалом завершується на цьому курсі навчання. Студенти пробують себе у педіатричній практиці (доглядають за хворими).

На 3-му курсі характерним для майбутніх лікарів є зміцнення інтересу до наукової роботи, що свідчить про розвиток і поглиблення професійних інтересів студентів. Студенти починають цікавитися майбутньою спеціалізацією, проявляють інтерес до лікарських спеціальностей. Інколи це призводить до звуження сфери професійних інтересів, а становлення

особистості майбутнього лікаря загалом визначається фактором спеціалізації. Вивчаються онови біоетики та етичні проблеми в медицині. Студенти переосмислюють набутий досвід практики догляду за хворими та на практиці мають можливості набути досвід застосування професійно-етичних знань, умінь і навичок.

Для 4-го курсу навчання характерним є інтенсивний пошук раціональніших шляхів і форм спеціальної підготовки, відбувається переоцінка студентами життєвих і професійних ціннісних орієнтацій. Майбутні лікарі вивчають блок дисциплін внутрішньої медицини.

На 5-му курсі студенти відчують перспективу близького закінчення ВМНЗ, визначаються зі спеціалізацією підготовки, мають чіткі практичні настанови на майбутню спеціалізацію професійної лікарської діяльності. При цьому виявляють нові, актуальні ціннісні орієнтації, пов'язані з матеріальним і родинним станом, майбутнім місцем роботи тощо.

На 6-му курсі студенти навчаються за спеціалізацією, проходять практику в клінічних базах, здійснюють амбулаторний прийом хворих, готуються до Державної атестації. В освітньому процесі використовуються ситуаційні задачі, різного рівня складності тести, амбулаторні карти тематичних хворих, відеоматеріали, мультимедійні презентації. Кожен студент складає протокол курації амбулаторного хворого, що містить дані щодо основних скарг, анамнезу, об'єктивного статусу, лабораторно-інструментального обстеження хворого, обґрунтування діагнозу, виділення основних факторів ризику захворювання, розробку реабілітаційних заходів та програм диспансерного спостереження тощо.

Важливе значення для розробки *методико-технологічного концепту* дослідження має вираховування особливостей розвитку когнітивної сфери студентів. За результатами дослідження Г. Крайга [5], виокремлено три стадії послідовних змін у мисленні студентів:

1. Стадія – стадія початкового дуалізму, коли студенти інтерпретують світ і свій освітній досвід авторитарним, дуалістичним чином. Вони шукають

істину й прагнуть до знань. На думку студентів, світ може бути лише хорошим або поганим, правильним або неправильним. У цій ситуації роль викладача полягає у тому, щоб правильно вчити студентів, пояснюючи складну природу світу та навколишнього середовища.

2. Стадія – стадія концептуального релятивізму. Студенти, зіткнувшись із різними точками зору, поступово починають їх визнавати і навіть схвалювати таке різноманіття думок. Виникає терпимість до суперечливих поглядів, до думок різних учених.

3. Стадія – стадія самостійно обраної позиції та відповідальності. У студентів виникає потреба прийти до якоїсь власної думки, своїх переконань і відповідей на спірні запитання. Спочатку це реалізується дослідним, випробувальним шляхом. Потім студенти цілком визначаються і беруть на себе відповідальність за вибір власних цінностей, поглядів і свого стилю життя [5].

Отже, формування професійної компетентності майбутніх лікарів у медичних університетах супроводжується низкою суперечностей. Їх можна подолати шляхом обґрунтування концептуальних основ та розроблення науково-методичних засад формування зазначеної компетентності, що *розкривають методологічний, теоретичний і методико-технологічний концепти.*

Методологічний концепт передбачає формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів на засадах системного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, аксіологічного, цивілізаційно-середовищного, культурологічного, професіографічного, контекстного, історико-логічного, інтегративного і рефлексивного підходів. Однак, провідними є системний і компетентнісний (як різновид діяльнісного) підходи.

Теоретичний концепт розкриває сутність, структуру і зміст поняття “професійно-етична компетентність”, її місце у структурі готовності майбутнього лікаря до професійної діяльності, а також визначає педагогічні умови, реалізація яких в освітньому процесі вищих медичних навчальних закладів сприятиме

результативному формуванню професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів.

Методико-технологічний концепт провідної ідеї дослідження з урахуванням методологічного і теоретичного розкриває технологію формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів – поетапне впровадження педагогічних умов, а також інноваційного змісту, форм і методів формування і діагностики досліджуваної властивості та моніторингу ефективності цього процесу на різних етапах його реалізації.

Висновки. Урахування особливостей професійної підготовки студентів у ВМНЗ, специфіки їх розвитку і становлення як майбутніх лікарів на різних курсах навчання, стадії послідовних змін у мисленні студентів у процесі навчання, а також концептуальних положень методологічного і теоретичного концептів провідної ідеї дослідження можна запропонувати певну послідовність її реалізації у методико-технологічному плані, яку доцільно визначити як технологію формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів (далі – технологія). Вона передбачає вплив на всі компоненти педагогічного процесу (цільовий, змістовий, діяльнісний, результативний та ресурсний) і реалізується у три етапи:

1) *початковий* (пропедевтичний), що охоплює 1–2 курси навчання майбутніх лікарів. Цей етап передбачає ознайомлення студентів у процесі аудиторної, позааудиторної та практичної діяльності з ключовими поняттями професійної етики, виховання позитивного ставлення до лікарської діяльності, розвиток морально-етичних уявлень про лікарську діяльність в історичній ретроспективі, забезпечення функціонування сприятливого для формування професійно-етичної компетентності освітнього університетського середовища. Реалізація цілей початкового етапу забезпечується шляхом впровадження таких *педагогічних умов*:

проектування мети і завдань формування професійно-етичної компетентності з урахуванням таксономії цілей і професійних функцій, що виконуватимуться майбутніми лікарями під час професійної діяльності;

забезпечення ціннісно-мотиваційної орієнтації студентів на вивчення актуальних проблем професійної етики в сучасній медицині;

відбір та структурування змісту гуманітарних дисциплін відповідно до ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх лікарів з пацієнтами;

використання історичного досвіду професійної підготовки майбутніх лікарів в Україні та реалізації сучасних світових тенденцій розвитку медичної етики;

активізація рефлексивної діяльності майбутніх лікарів завдяки усвідомленню ними цінності професії та відповідальності щодо її вибору;

підготовка науково-педагогічного складу до формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів;

застосування сучасних діалогічних методів, прийомів, форм педагогічної взаємодії;

забезпечення функціонування сприятливого для формування професійно-етичної компетентності освітнього університетського середовища.

2) *пізнавально-пошуковий*, що охоплює 3–4 курси навчання майбутніх лікарів. Цей етап передбачає формування в майбутніх лікарів умінь і навичок використовувати набуті знання розв'язання професійно-етичних ситуацій у професійній діяльності, а також подальший розвиток здатності дотримуватися морально-етичних принципів у медичній практиці. Реалізація цілей *пізнавально-пошукового* етапу забезпечується шляхом впровадження таких педагогічних умов:

застосування інноваційних форм і методів навчання для оволодіння студентами уміннями і навичками професійно-етичної поведінки;

моделювання занять, які імітують професійну діяльність на основі застосування інформаційно-комунікаційних технологій;

налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладачів з метою наслідування професійно-етичної поведінки у майбутній професійній діяльності;

поетапне вирішення студентами завдань (задач) професійно-етичного характеру з ускладненням їх змісту на кожному курсі навчання;

управління самостійною навчально-пізнавальною робота студентів;

формування соціально-психологічного середовища, сприятливого для професійного самовдосконалення майбутніх лікарів у контексті професійно-етичної компетентності, що забезпечується шляхом педагогічного керівництва цим процесом;

уведення факультативних занять на основі спеціального курсу, що сприяють поглибленому оволодінню етичними нормами професійної діяльності;

3) *базовий* (визначальний), що охоплює 5–6 курси навчання майбутніх лікарів. Цей етап передбачає закріплення професійно-етичних умінь і подальший розвиток мотивації до професійної діяльності з урахуванням професійно-етичних принципів надання медичної допомоги; стимулювання самостійної науково-дослідної роботи студентів; упровадження тренінгової програми та професійних творчих завдань, що імітують ситуації застосування лікарської та медичної етики. Реалізація цілей *базового* етапу забезпечується шляхом впровадження таких педагогічних умов:

моделювання змісту занять на основі міждисциплінарного підходу, які імітують ситуації застосування лікарської та медичної етики;

інтеграції теорії та практики підготовки майбутніх лікарів з метою розвитку етичної відповідальності за надання медичної допомоги;

застосування в освітньому процесі технологій навчання, спрямованих на задоволення індивідуальних освітніх потреб студентів, їх саморозвиток і самовдосконалення;

управління самостійною науково-дослідною роботою студентів;

моніторинг якості формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів;

уведення факультативних занять на основі спеціального курсу, що сприяють поглибленому оволодінню етичними нормами професійної діяльності;

впровадження тренінгової програми сприяння розвитку професійної етики майбутніх лікарів.

Перспективами подальших наукових розвідок є обґрунтування педагогічних умов і методичних аспектів технології формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах.

Список використаної літератури

1. Дудікова Л. В. Аналіз стану готовності майбутніх медиків до професійного самовдосконалення. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. Тернопіль : ТНПУ, 2009. № 2. С. 96–100.
2. Дудікова Л. В. Діденко О. В. Методичні рекомендації щодо підготовки майбутніх медиків до професійного самовдосконалення. *Вісник Національної академії ДПС України : електрон. наук. фах. вид.* 2010. Вип. 1. URL : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadps/2010_1/10dovmps.pdf
3. Агаркова А. О. Формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2011. 22 с.
4. Подоляк Л. Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи : навч. посіб. для магістрантів і аспірантів. К. : ТОВ “Філ-студія”, 2006. 320с.
5. Крайг Г. К. Психология развития. СПб. : Питер, 2000. 992 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Діденко О. В.

Дудикова Л. В. Обоснование методико-технологических основ концепции формирования профессионально-этической компетентности будущих врачей в высших медицинских учебных заведениях

В статье представлено обоснование методико-технологических основ концепции формирования профессионально-этической компетентности будущих врачей в высших медицинских учебных заведениях. Этот концепт предусматривает разработку и экспериментальную апробацию технологии формирования профессионально-этической компетентности будущих врачей, что предусматривает поэтапное внедрение педагогических условий, а также инновационного содержания, форм и методов формирования и диагностики исследуемого свойства и мониторинга эффективности этого процесса на различных этапах его реализации.

Учет особенностей профессиональной подготовки студентов в медицинских университетах, специфики их развития и становления как будущих врачей на различных курсах обучения, стадии последовательных изменений в мышлении студентов в процессе обучения, а также концептуальных положений методологического и теоретического концептов ведущей идеи исследования позволяет предложить определенную последовательность ее реализации в методико-технологическом плане, которую целесообразно определить как технологию формирования профессионально-этической компетентности будущих врачей. Она предполагает воздействие на все компоненты педагогического процесса (целевой, содержательный, деятельностный, результативный и ресурсный) и реализуется в три этапа.

Ключевые слова: профессионально-этическая компетентность, методико-технологический концепт, технология формирования профессионально-этической компетентности, образовательное университетскую среду, медицинские университеты, будущие врачи.

Dudikova L. Substantiation of the Methodological and Technological Foundations of the Concept of the Formation of Professional and Ethical Competence of Future Doctors in Higher Medical Schools

The article draws on the rationale of the methodological and technological principles of the concept of the future doctors' professional and ethical competence formation at higher medical educational institutions. This concept involves the development and experimental testing of the technology for the future physicians' professional and ethical competence formation, which includes the step-by-step introduction of the pedagogical conditions, as well as innovative content, forms and methods for the formation and evaluation of the investigated property and this process effectiveness monitoring at various stages of its implementation.

Taking into account the peculiarities of students' professional training at medical universities, the specific features of their development and their formation as future physicians at different courses of study, the stages of the consistent changes in the students' thinking in their training process, as well as the conceptual foundations of the methodological and theoretical concepts of the main idea of the study we can offer a certain sequence of its implementation in the methodological and technological way, which it is appropriate to define as a technology for future doctors' professional and ethical competence formation. It implies an impact on all components of the pedagogical process (aim, content, activity, resoluteness and resources) and is implemented in three stages. The first stage is the initial one (propaedeutic) and covers the 1st-2nd courses of the future physicians' training process. This stage involves students' familiarization with the key concepts of the professional ethics, formation of their positive attitude to medical activity, development of moral and ethical notions concerning medical activities in the historical retrospective, providing the effective educational university environment for the professional and ethical competence formation in the process of classroom, extracurricular and practical activities. The second stage (the cognitive-searching

one) covers the 3rd–4th courses of future doctors' training. This stage involves the formation of future physicians' skills and abilities to apply the acquired knowledge for solving some professional and ethical cases in their professional activities, as well as further development of their ability to keep to moral and ethical principles in medical practice. The third stage is basic (defining). It covers the 5th–6th courses of future physicians' training. This phase involves professional and ethical skills strengthening and further developing of the motivation for the professional activity taking into account professional and ethical principles for the provision of medical care; stimulating students' independent research work; introducing the training program and professional creative tasks that simulate the cases of applying medical and doctoral ethics.

Key words: professional ethical competence, methodical technological concept, technology for professional and ethical competence formation, educational university environment, medical universities, future doctors.